

Állambiztonság és rendszerváltás 1981–1989

Bertalan Péter*

Abstract **State Security and Change of Regime 1981–1989.** In contradiction to the long 19th century, the historical public opinion calls the 20th century the short century. The meaning of the attribute is in connection with the densification of events. The tragic, from day to day changing events of the two world wars and the political happenings reported by the modern media every minute, hour and day, make the sense of relative shortening of time. We cannot properly estimate and evaluate the weight and significance of events and happenings due to the abundance of information. A consequence of this is some distortion in our political and historical views, the deficiency of judgement of political events, and dull sense of reality. It happens that the media and the political sources remains silent about the events. The lack of information causes ignorance and misinterpretation, making the clear view of politics difficult.

Till the time of the unification of the two Germanies, the historical lines of force are easily visible, along which the events take place. After 1989-90 comes uncertainty. There are so deep currents of history, the effects of which are difficult to calculate. The events to come are difficult to predict. The political events seem to become chaotic. The idea of the well-known philosophy of Madách comes to mind: “age, a stream, which leads or submerges...” The concept of submersion is the literary allegory of the frequently appearing sense of historical fatalism.

Keywords historical public, philosophy, Madách, age, historical fatalism

A 20. századot a hosszú 19. századdal szemben a rövid századnak nevezi a történelmi közfelfogás. A jelző jelentéstartalma az események sűrűsödésével áll kapcsolatban. A két világháború tragikus, napról napra változó eseménysora és a modern média által percről percre, óráról órára, napról napra permanensen közölt politikai történések az idő relatív rövidülésének érzését keltik. Az információbőség miatt a történések, az események súlyát, jelentőségét nem tudjuk kellően felmérni, értékelni. Ennek egyik következménye történelmi, valamint politikai látásunk néhány torzulása, a köztörténeti események megítélésének hiányossága, realitás érzékünk tompulása. Előfordul az is, hogy

* Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar
Email: drbertalanp@gmail.com

a történekekről a média és a politikai hírforrások hallgatnak. Az információhiány tájékoztatatlanságot és félremagyarázást okoz, s megnehezíti a politikai tisztánlátást.

A két Németország egyesüléséig jól kitapinthatóak azok a történelmi erővonalak, amelyek mentén zajlanak a történekek. 1989-90 után elbizonytalanodunk. Olyan mély áramok alakítják a történelmet, amelyeknek hatása nehezen kiszámítható. Az események bekövetkezése előre nehezen jósolható meg. A politikai történekek látszólag kaotikussá válnak. A madáchi filozófia ismert gondolata jut eszünkbe: „a kor, folyam, mely visz, vagy elmerít...” Az elmerülés fogalma a történelmi fatalizmus gyakran megjelenő érzésének irodalmias allegóriája.

A közép-kelet európai, így a magyarországi rendszerváltás folyamatának megfigyelésében, lassításában, esetenkénti akadályozásában jelentős szerepet játszottak az egykori állambiztonsági, rendőrségi szervek. Felbecsülhetetlen értékű, eddig nem kutatott állambiztonsági, hálózati források állnak rendelkezésre a kutatók számára a Magyar Nemzeti Levéltár megyei központjaiban. A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára kiváló forrásokat őriz, az eddig nem analizált dokumentumok közlésére, elemzésére vállalkozik a tanulmány írója.

A belbiztonsági intézmények tevékenységének szervezettsége, összehangoltsága, eredményessége fontos ismertetőjele az adott állam politikájának.

Az állam vezetői rendszeresen ellenőrzik a belbiztonsági szervek működését, hogy kellő visszajelzést kapjanak a lakosság hangulatáról, közérzetéről.

A Kádár-rendszer az 1980-as években gyengülőben volt. Ennek ellenére az egyházi diktatúra továbbra is gondosan ügyelt arra, hogy a vezető párt kezében tartsa a belügyi szervek irányítását. A Somogy megyei Rendőr-főkapitányság jelentése ezt a megállapítást igazolja a korabeli bürokrácia nyelvén megfogalmazva: „A Rendőr-főkapitányság és szerveinek 1985. évben fő feladata volt a XII. és XIII. pártkongresszus határozataiból adódó belügyi célkitűzések megvalósítása. A kongresszus és a megyei pártértekezlet határozataiból adódó feladatokat személyi állományunk időarányosan végrehajtotta.”¹

A jelentés címe arra utal, hogy az állambiztonsági, közbiztonsági, karhatalmi, fegyveres biztosítási feladatok teljesítése és a fegyveres erővel, a honvédséggel, a munkásőrséggel való együttműködés, tehát a politikai hatalom biztosítása prioritást élvez. A bűnügyi helyzet, amelynek felügyelete a rendőrségi szervek kötelessége minden demokratikus államban nagy feladat, a jelentésben második helyre szorul. Az állambiztonság és a bűnüldözés kifejezésének együtt való használata összetett feladatsort jelent, mert alatta a kémelhárítás, az idegen ügynökök üldözése is értendő. A jelentés néhány mondatban kifejti mit ért a rendőrség ilyen jellegű feladatán. „Somogy megye állambiztonsági operatív helyzetét változatlanul a növekvő idegenforgalom, a területünkön elhelyezkedő szovjet katonai objektumok, a határátkelő helyek, a tökéletes külkereskedelmi forgalomban érdekelt ipari és mezőgazdasági egységek határozzák meg.”² Továbbra is meghatározó a politikai katonai célú kémelhárítás megakadályozása. A feladatkör azonban kibővül a gazdasági jellegű kémtevékenységgel is. A gazdaságilag Nyugat felé nyitottabbá váló ország védekező mechanizmusa ez. A puhuló diktatúra védekező reflexei azonban a régiek. A jelentés megemlíti „a reakciós

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML) Tájékoztató a megye állambiztonsági, bűnügyi és közbiztonsági helyzetéről, valamint az 1981–85. évben végrehajtott karhatalmi fegyveres biztosítási feladatokról, együttműködési kapcsolatokról. Az ügyirat száma: 014/6 / 1986. 1. o.

² Uo. 1. o.

egyházi személyek tevékenységét és a főiskolai ifjúság ellenzékiességét.”³ Az egyházi „reakció” sztereotípiája még visszatér, de bővebben sem az ifjúság ellenzékiességével, sem az egyházak helyzetével nem foglalkozik a jelentés.

A sötétben bujkáló ellenség képe rémlik fel a következő mondatban: „Kémelhárítási szempontból a legnagyobb veszélyeztetettséget az USA és az NSZK speciális szolgálatainak aknamunkája jelenti, de számolni kell az angol és olasz titkosszolgálatok tevékenységével is.”⁴

A nemzetközi kapcsolatok élénkülését jelzi a turista, a gazdasági élettel kapcsolatos vendégforgalom. Somogy megye a Balaton-parti turizmus miatt releváns szerepet játszik. 1984-ben 232210, 1985-ben 258480 látogató érkezett a megye területére. A szervezett turista- utak, a magánlátogatások, ezen belül a magánházas üdültetés, az üzleti szerződéskötés egyaránt hozzájárul az idegenforgalom növekedéséhez. A jelentés ennek következményét röviden így foglalja össze: „A területünkön levő szovjet és magyar objektumok továbbra is az imperialista hírszerző szervek érdeklődésének középpontjában állnak, az objektumok közvetlen közelében – diplomáciai fedezéssel végrehajtott – hírszerző utazások száma 16-ról 7-re csökkent.”⁵ Egymásnak ellentmondó jelenségekről is szó esik. 1984-ben 32 fő, a következő évben 43 fő követett el tiltott határátlépést. Míg az 1985 előtti években 20- 30 személy települt haza, 1985-ben 11 fő tért vissza a megyébe. A Nyugatról való hazatelepülés oka a Kádár- kormány amnesztiája, a disszidálás oka, hogy a vasfüggönyön túli élet még mindig csalogató.⁶

A puha diktatúra Janus-arcú. A belpolitika és a külpolitika összefüggésére utal a jelentés néhány magyarázatra szoruló sora: „A belső ellenséges erők elhárítása területén a nemzetközi helyzet eseményeinek alakulása, gazdasági helyzetünk, az MSZMP XIII. kongresszusa, az országgyűlési és a tanácsi választások, illetve Budapesti Kulturális Fórum észrevehető hatással voltak az e vonalakon ellenőrzés alatt tartott személyek magatartására, megnyilatkozására”⁷ A Kulturális Fórumon valószínű a kádári politika ellenzői is megjelentek és kifejtették véleményüket. Ellenük nem mertek fellépni. Az 1985-ös választásokon először fordult elő többes jelölés, amelynek megszervezője a Hazafias Népfront volt. Ez az intézmény az MSZMP oldalhajtásaként működött. Minden előző választást így a 85-ös választást is 90% felett a kommunista párt nyerte meg. 1985-nen az újszerű, demokratikusnak látszó választás az egypárti diktatúra felszámolása felé tett látszat-lépés volt.

A Kádár-rendszer az egyházakat széles ügynökhálózattal ellenőrizte. Az adminisztrációs lépéseket elfedte a konszolidációs álpolitika. Ennek ellenére néhány obligát mondat jelzi, hogy a felsőbb irányítás félszemét az egyházakon tartja: „Az állam és az egyházak közötti viszony az egyházpolitikai elveknek megfelelően alakul. A reakciós egyházi személyek bázisnövekedést nem tudtak elérni, de több kísérletet tettek, hogy befolyásukat szélesítsék, főleg a tanulóifjúság és a fiatal értelmiség körében”⁸ A „bázisnövekedés” kifejezés az ügynöki hálózat által felderített fiatalok részvételével működő és egyházi vezetés alatt álló bázisközösségekre utaló titkosszolgálati szakkifejezés.

³ Uo. 2. o.

⁴ Uo. 2. o.

⁵ Uo. 2. o.

⁶ Uo. 2. o.

⁷ Uo. 3. o.

⁸ Uo. 3. o.

Az ország nyitottabbá válása, a Nyugattal való kapcsolatok élénkítése hatással van a politika iránti érdeklődés fokozódására. Ez a puhuló diktatúra számára káros jelenség. A jelentés esetenkénti türelmetlenséget említ, amelyet ellenzéki személyek hatásának tulajdonít. A közép és felsőfokú iskolák tanulóit próbálták a rendszer ellen hangolni a felbujtó tevékenység nem sok eredménnyel járt.⁹ A jelentés bevezető fejezete állambiztonsági bűnüldözés címmel a rendőrség politikai feladatairól szól, jelezve a politika primátusát a rendőrség munkájában. A második fejezet címe: Bűnügyi közbiztonsági helyzet. Valójában ennek felmérése a rendőrség tulajdonképpeni feladata, de a politika primátusa meghatározó. Ez hatalmi kérdés. A civil lakosságot, az állampolgárokat a bűnügyi, közbiztonsági kérdések közvetlenebbül érintik. A fejezet első mondata megyei vonatkozásban a bűnelkövetők számának emelkedését említi, benne a bonyolultabb ügyek számának emelkedésével. A megyei tények az országos összefüggéseket támasztják alá: „A bűnügyi helyzet rosszabbodása országos jelenség. Nálunk a bűncselekmények az előző évhez képest (5237–5757) 9,9%-kal emelkedtek. A bűnözés nagyságrendje a felszabadulás óta számszerűleg példátlan. Az elkövetés gyakoriságát nézve a megyék közti rangsorban a 8., az 10000 lakosra kivetített mennyiséget tekintve a 3. helyen állunk. A jogsértések felét a városokban követték el. A növekedés a megyén belül általános, arányát tekintve magas volt Barcsan és Marcaliban. Bűnügyi szempontból változatlanul fertőzöttek a Kaposvárhoz és Siófokhoz tartozó területek. A volt városi jogú nagyközségek közül ez év január 9-én városi rangra emelt Boglárlelle térségében több bűncselekmény fordult elő, mint Marcaliban vagy Nagyatádon. A vonzáskörzeti területeket is beszámítva Csurgó fertőzöttsége alig marad el Nagyatádétól. A bűnügyi veszélyeztettség a Balaton menti területeken az idegenforgalmi idényben és a téli hónapokban folyamatos. A bűnözés kiszélesedése egyértelműen a vagyon elleni jogsértések nagyobb arányú (13,2%-os) növekedésének a következménye. Az e kategóriába tartozó bűncselekmények száma 3090-ről 3498-ra emelkedett. A vagyon elleni bűncselekmények kárértéke meghaladja az 53 millió forintot, ez 55%-kal több mint az előző évben volt. A vagyon elleni bűncselekmények 70%-a (tavaly 67,7%), a személyi, 30%-a a társadalmi tulajdont károsította. A lopások előfordulása (összesen 1843 ügy) Kaposváron 126-tal csökkent. Marcaliban 67-tel, Siófokon 171-gyel emelkedett, elsősorban a személyek javait érintve. Az értékelt időszakban az előző évinél 105-tel több (901) betörést regisztráltunk. A behatolási módok rendkívül változatosak, a károkozás mértéke tovább emelkedett. A sikkasztók száma nem meghatározó, a csalásoké (265) emelkedett. A tettesek közül néhányan legális kisipari tevékenységet színlelve több ember sérelmére követték el ilyen bűncselekményt. A szándékos emberölés az 1984. évvel szemben 13 alkalommal fordult elő. Jellemző motiváló okok a megromlott családi élet, vélt vagy valós sérelem indultatos megtorlása és az ittas állapot. A közrend elleni jogsértések 272-ről 394-re emelkedtek.”¹⁰

A társadalom bűnügyi fertőzöttségére utalnak a megye adatai: „Évről évre visszatérő problémát okoz a büntetett előéletűek – köztük a visszaesők – növekvő bűnügyi aktivitása, 536 visszaeső közül 123-an veszélyes, 68-an különösen veszélyes bűnözőként szerepeltek nyilvántartásunkban, 108-cal szemben pedig rendőrhatalósági kényszerintézkedés valamilyen formája volt hatályban. A nyomozó és közbiztonsági

⁹ Uo. 3. o.

¹⁰ Uo. 4–5. o.

szervek nagyfokú leterheltségét mutatja a nyomozás befejezések 97%-os növekedése.¹¹ Ennek oka a bűnözés növekedése mellett a megfelelő létszámhiány lehet.

Szociálpolitikai változás, hogy: „A bűnözői utánpótlást biztosító fiatalokú tettek száma 347-ről 374-re emelkedett, ugyanakkor országosan csökkent. Az össz-bűnözésből való részesedésük 11,2%-os.”¹²

Ma már ismeretlen fogalom a közveszélyes munkakerülő. Ez alatt a dolgozni nem akaró munkanélkülieket értették. 1984-ben 338, 1985-ben 116 volt a számuk.

Somogy megye roma lakosságának aránya nagy. Ez szociálisan veszélyeztetett kisebbség, a rendőrség számára többletmunkát okoz. 20 alkalommal tartottak speciális razzitát. Átfogó közbiztonsági akciót az országosan elrendeltekén túl 18 esetben szerveztek. A megye bűnügyi fertőzöttsége az országosénál nagyobb, ennek következménye, hogy a korábbi 250-nel szemben 266 elfogató paranccsal körözöttet fogtak el.¹³

A totális állam jellemzője, hogy akaratának érvényesítésére az összes fegyveres erőt egységesen felhasználja. A Rákosi-rendszer idején a rendőrség, a honvédség, az ÁVH és a határőrség jelentette ezt az erőt. A Kádár-rendszer módosítani kényszerül ezen, mert az 56-os forradalom után következő konszolidációs politika miatt az ÁVH kényelmetlen volt a rendszer számára. A puha diktatúra már nem vállalhatta az ÁVH politikai örökségét, de annak tagjait átvette a többi fegyveres erő állományába. Szemléletes képet kapunk a karhatalmi erők állapotáról a jelentésből: „A 01/1972. sz. közös parancs és az azt követő intézkedések alapján főkapitányságunknál átdolgozásra került 1984-ben az EGYÜTTMŰKÖDÉSI TERV. A terv alapján megyei szintű feladatok végrehajtására 1423 fő áll karhatalmi erőként rendelkezésre. Ebből 177 fő rendőr, 60 fő határőr, 997 fő munkásőr és 189 fő honvéd. A 02/1978. sz. együttes utasítás kibővítette a karhatalmi feladatokat a veszélyes elemek, a szökésben levő magyar illetve szövetséges fegyveres erők és testületek tagjainak felkutatásával, elfogásával, a 28/1982. sz. BM parancs pedig a terrorcselekmények következményeinek felszámolásával kapcsolatban. [...] A belügyminiszter-helyettes 014/1972. sz. utasításában meghatározott határőr, munkásőr és honvédségi alakulatok parancsnokságai és főkapitányságunk vezetése között a kapcsolat kölcsönös, a tájékoztatás rendszeres.”¹⁴

Az összetételt tekintve az ÁVH kieső erejét a munkásőrség pótolta. Ennek a fegyveres testületnek a tagjai az MSZMP-hez érzelmileg legerősebben kötődőkből kerültek a testületbe. 1983-ban területi módosításokra kerül sor:

„A megyei karhatalmi operatív törzs alárendeltségében jelenleg két karhatalmi század működik 177 fővel.”¹⁵

A karhatalmi egységek felszereltsége utal az ellátandó feladatokra: „Dragunov típusú távcsöves puskák a hozzájuk rendszeresített NSZPU éjszakai irányzó készülékkel, PBSZ hangtompítós és AMP típusú puskagránát kilövő géppisztollyal, tömegoszlatáshoz szükséges védőpajzzsal vannak felszerelve.”¹⁶

A karhatalmi erő fegyveres bevetésére 1981. november 27-én és 1984. május 20-án került sor. Az első esetben az igali szovjet alakulat egyik katonája fegyverzetével együtt eltűnt. A második esetben a kaposvári BV Intézetből 3 fő szökött meg. A két

¹¹ Uo. 6. o.

¹² Uo. 6. o.

¹³ Uo. 7–8. o.

¹⁴ Uo. 8. o.

¹⁵ Uo. 10. o.

¹⁶ Uo. 12. o.

esetben a karhatalmi erők eredményes munkát végeztek, elfogták az eltűnt szovjet katonát és a szökött elítélteket.¹⁷

Az 1981 és 1985 közötti időszakot bemutató jelentés tartalmát illetően összefoglalva megállapítható, hogy a Somogy megyei karhatalmi szervek politikai jellegű bevetésére nem került sor. Ilyen szempontból ez az időszak nyugodtabb volt. A bűnüldözési feladatok azonban erőteljesen megnöttek, Ennek oka elsősorban az életszínvonal gyengülése lehetett, ami rontotta a szociális helyzetet.

1987-től változás következik be a karhatalmi erők munkájában. Erős a Nyugat iránti bizalmatlanság. Külön fejezet foglalkozik az államközi biztonsági bűnüldözési munkával. Az ekkor készült jelentés szerint ellenséges speciális szolgálatok tevékenykednek a megye területén. A szélesedő gazdasági kapcsolatokat kihasználva illegális ügynöki tevékenységre használják. Jellegzetes az a szövegrész, amelyben a hazánkban akkreditált diplomaták objektumaink irányában tanúsított érdeklődéséről van szó. A NATO országok katonai hírszerző rezidenturái miatt a jelentésben a főkapitányság a fokozódó kémtevékenységről is beszámol.¹⁸

A belpolitikai helyzettel is hosszán foglalkozik a fejezet: „A belső ellenséges ellenzék a feszültebbé vált belpolitikai helyzet, a nagyobb társadalmi nyíltság ellenére sem tudott számottevő bázist kialakítani megyénkben. A potenciálisan veszélyes személyek nyílt, ellenséges fellépésre nem vállalkoztak, csak szűk körben bírálták pártunk politikáját, támadták állami- és pártvezetőinket. Élénken reagáltak a személyi változásokra. Állam elleni bűncselekmény elkövetéséről nem szereztünk tudomást, a politikai jellegű bűncselekmények közül azonban 4-ről 7-re emelkedett a közönségmegtérsések száma. Jellemző volt, hogy a törvénysértések nyilvános helyen történtek, társtettesi elkövetés nem fordult elő.”¹⁹

A hosszú fejtegetés inkább csak sejteti a történeteket, de az „ellenség” említésével az 50-es évek hangulatára emlékeztet.

Az egyházak vonatkozásában „lojális, párbeszédre kész magatartást” említ a jelentés, de a fiatalok, főleg a főiskolások körében jelentkező politikai érdeklődés és kritikai megnyilvánulások felhívják magukra a rendőrség figyelmét. A „belső ellenséges nézetek” említése kemény megállapítás.²⁰

A jelentésnek ez a része jellegzetesen szemlélteti a kádári-politika kétarcúságát. Az egyházakkal szembeni ellenézés megszűnőben van, de a fiatalság iránti bizalmatlanság erős. Ez a hangulati légkör indokolhatja, hogy a „kulturális területen dolgozók körében bizalmatlanságot, pesszimista kiúttalanságot, csődöt hangoztató vélemények is tapasztalhatók. Nemcsak a kultúrpolitikát, hanem a politika szélesebb összefüggéseit is kritikusan bírálták.”²¹ A társadalmi elégedetlenség fokozódik, a társadalom ráérezett a rendszer hanyatlására, gyengülésére.

A „politikai” vétségeket taglaló bevezető rész csak általánosságban foglalkozik a kérdéssel. Az utolsó előtti bekezdésben szokatlan jelenségről esik szó: „megyénkben a rendkívüli események száma jelentősen csökkent, 1986-ban 9, 1987-ben 2 esetről

¹⁷ Uo. 12–14. o.

¹⁸ MNL SML Tájékoztató a megye állambiztonsági, bűnügyi és közbiztonsági helyzetéről, valamint az 1987. évben végrehajtott karhatalmi fegyveres biztosítási feladatokról. Szám: 039/2 1987. 2. o.

¹⁹ Uo. 3. o.

²⁰ Uo. 3. o.

²¹ Uo. 3. o.

szereztünk tudomást. Egy-egy esetben fordult elő zászlóégetés, ellenséges tartalmú falfirka. A zászlóégetés elkövetőit felderítettük, az ügyben büntető eljárás folyik.”²²

A zászlóégetés garázdaság, a büntetőeljárást ezzel lehet indokolni. Arról azonban a jelentés nem tesz említést, milyen zászlót gyűjtöttek meg, hol és mikor történt az eset. A politikai hangulatnak erre a fontos megnyilatkozására a jelentést összeállítója részletesen nem tér ki. Az utolsó bekezdés a terrorcselekményekkel kapcsolatos növekvő tendenciáról beszél. Főleg a robbantással való fenyegetések számszerű alakulására utal. A záró mondat:

„Minden alkalommal a szükséges intézkedéseket megtettük, a fenyegetések eddig valótlan tartalmúak voltak.”²³ Ma már megszokott jelenség ez, de főleg külpolitikai vonatkozású. Amennyiben az adott esetben belpolitikai vonatkozású tényről van szó, a jelentés bagatellizálja, hisz ez a rendszer érdeke.

Arányában nagy terjedelmű a bűnügyi, közbiztonsági helyzet elemzése. A fejezet bevezető mondatai szerint: „megyénk bűnözési trendjének évek óta tartó intenzív emelkedése 1987-ben megszakadt. Az ismertté vált bűncselekmények számában bekövetkezett 3,2%-os csökkenés azonban nem jelent gyökeres változást, nem eredményezte a bűnügyi, közbiztonsági helyzet érezhető javulását.”²⁴ A bűnözés mértékét nemcsak a statisztikai adatok, hanem a társadalmi megítélés súlya is meghatározza. A „nem jelent gyökeres változást” minősítés is erre utal. A Siófoki Rendőrkapitányság illetékességi területén 7,2-vel emelkedett a jogsértések száma. Sok külföldi turista itt a bűnözés áldozata, ami hírünket rontja külföldön. Csurgó és Nagyatád vonzáskörzete is intenzívebben fertőzött. Statisztikai adat nem szerepel a jelentésben erre vonatkozólag. Az adatok számszerűsége mindig szemléletes:

„A 6513 ismertté vált bűncselekmény számát tekintve a megyék közti rangsorban a 9., a tízezer lakosra számított gyakoriságot nézve a 4. helyen állunk.”²⁵ A 4. hely az életszínvonal megítélés szempontjából lényeges adat, mert a rossz életminőségre utal. A bűnözésben továbbra is a vagyoni elleni bűncselekmények vannak a túlsúlyban. Az ide sorolt jogsértések részaránya 58,7%-ról 62,7%-ra nőtt. Leggyakoribb elkövetési mód a lopás. Az összes tulajdon elleni jogsértés 56,1%-át ez a bűnözési mód alkotja. Az okozott károk összege megközelíti a 62,5 millió forintot. A társadalmi tulajdon körében okozott biztosítási kár 24,7%-ról 30%-ra nőtt. Ugyanez az arány a személyi tulajdon esetében 16,2%-ról 12,8%-ra csökkent.²⁶ A jogsértések a nagyobb értékű lopások felé tolódtak el, ami a társadalom különböző szociológiai csoportjainak lassú elkülönülésére utal. A kis értékű lopásokat a szegények követik el. A szegény a szegénytől lop. A nagyobb értékű jogsértések a jobb módúakra utalnak.

Visszaütaló szándékkal említi meg a jelentés, hogy 1986-ban 53 esetben, 1987-ben 15 alkalommal bukkantak korrupció nyomára. Ez a társadalom gazdasági szemléletének és erkölcsi szempontú minőségi változására utal. A kialakuló piaci körülmények következményeként jelenik meg ez a jogsértési mód.

Új bűnfajta jelenik meg a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs ellen elkövetett bűncselekmények területén. Az idetartozó jogsértés csak akkor derül ki, ha erre a társadalom és a nyomozószervek is érzékenyek. A fiatalok által elkövetett bűnök miatt 1986-ban 217 fő, 1987-ben 225 fő ellen indult eljárás. A 18 év alatti

²² Uo. 4. o.

²³ Uo. 4. o.

²⁴ Uo. 4. o.

²⁵ Uo. 4. o.

²⁶ Uo. 5. o.

fiatalok többsége a személyi tulajdon sérelmére követett el bűnt. ²⁷ Ez a korosztály tehát veszélyeztetett.

Megjelenik a jelentésben a roma kisebbség problémája is. Ez a megye sajátos gondja a kisebbség arányát tekintve: „Változatlanul gondot jelent a cigány származásúak bűnözésben való részvétele, arányuk az országos átlagot (9,1%) több mint 5 %-kal meghaladja. Az előző időszakhoz hasonlóan minden hetedik jogsértés elkövetője a cigány lakosságból kerül ki.”²⁸

Politikai vonatkozású a munkásörtség nagyobb arányú bevonása a karhatalmi tevékenységbe: „A munkásörök magas színvonalú kiképzése, szervezettsége – a karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatokon túl – szolgálja mind szélesebb területen a belügyi feladatok végrehajtásába történő bevonások mindenkori lehetőségét.”²⁹ A gyengülő kommunista rendszer csak így tudja pótolni a hatalom megtámasztásában döntő szerepet játszó egykori ÁVH erejét.

Közép-Kelet-Európa a világ jellegzetes válságterülete és nagy történelmi események kiinduló pontja. A globális jelentőségű események közül említeni kell a két világháborút, amely itt robbant ki. Az 1945 utáni hidegháború frontvonala is itt húzódott. Gorbacsov 1985-ös hatalomra kerülésével a hidegháború megszűnőben volt. Ez a változás nem robbanásszerű, hanem néhány évre elhúzódó, lassú, minőségi változás volt. Magyarország szerepe ebben 1989-ben vált feltűnővé. A vasfüggöny leomlása eredményezte a berlini fal áttörését. Mindkét jelenség globális, ezen belül transznacionális értékű volt. Hazánkban sorsszerű volt Kádár halála is. Nagy Imre és társainak újratemetése, valamint Kádár temetése egyaránt nagy tömegeket mozgósító politikai eseménynek számított, mert szimbolikusan a régi rendszer temetését és valami új kezdetét is jelentette. Ez a rendszerváltás volt, ami nemcsak magyarországi változás, hanem internacionális folyamat. Ez napjainkban is tart, amit az ukrajnai események is bizonyítanak. Minden nagy jelentőségű változás kezdetét kisebb mértékű tünetek jelzik, mint ahogy a vulkánok kitörését is gyenge földrengések. Ezek nagyságát szeizmográfokkal lehet mérni.

Szeizmográfoknak kell tekinteni a belbiztonsági szerveket, amelyeknek jelzései szemléletesen kifejezik az adott ország társadalmi rendszerének politikai állapotát. A rendszerváltás transznacionális jellegét és a keleti tömb társadalmi erózióját a titkos szolgálatok jelentései, dokumentumai szemléletesen tanúsítják: „A III/II. Csoportfőnökség jelentése megállapítja, hogy a baráti szocialista országokkal (azaz a Szovjetunióval, Csehszlovákiával, Bulgáriával és az NDK-val) való együttműködésben bizonyos fokú visszafogottság volt érzékelhető. A hazánkban bekövetkezett politikai átrendeződést, a megindult demokratizálási folyamatot fenntartásokkal, meg nem értéssel fogadták az egyes szocialista országok belügyi szervei.”³⁰ A rendszerváltásban játszott magyar átrendeződés hazánk fontosságát jelzi történelmi szempontból, hiszen a vasfüggöny nálunk hullott le először. A kölcsönös bizalmatlanság oka az eddig elfojtott nemzeti érzelmek felszínre bukása. Ezek legélesebben a román-magyar viszonyban fejeződtek ki. 1989-re a magyar-román kapcsolatok a mélypontra jutottak. Az állambiztonsági munkát úgy szervezték, hogy a Securitate, a román titkosszolgálat tevékenységét elhárítsák: „1989-ben [...] előírták, hogy a Securitatével szemben az

²⁷ Uo. 6. o.

²⁸ Uo. 7. o.

²⁹ Uo. 13. o.

³⁰ *Szigorúan titkos 89', A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói*, Szerk.: Müller Rolf és Takács Tibor L'Harmattan Kiadó, 2010. Budapest, 33. o.

állambiztonsági munkát úgy kell szervezni és kezelni, mint azt minden ellenséges titkosszolgálat esetében szokás. A román speciális szolgálatok fokozódó tevékenységének érzékeléséről valamennyi megyei jelentés beszámol.³¹

A belbiztonsági szervek jól szervezett tevékenysége fokozatosan gyengült, működési köre egyre szűkült 1989-ben.³²

A megyei rendőr-főkapitányságok jelentései a vidéki rendőr állomány elbizonytalanodásáról, perspektívátlanágáról, a fegyelem lazulásáról számolnak be. A direkt pártirányítás fokozatosan megszűnik.

A román magyar kapcsolatok mélypontra jutása a Somogy megyei rendőr Főkapitányság jelentésében is helyet kap: „A román biztonsági szolgálat – a Securitate – agresszivitása országunkban folytatott tevékenysége miatt jelentős feladattá vált tevékenységük felderítése, akadályozása, korlátozása, dokumentálása.”³³

A rendszerváltással együtt jár a határok megnyitása, aminek következménye, hogy: „Területünkre mintegy 700 menekült települt le, az év (1989) folyamán több mint 100 főt hallgattunk meg. A meghallgatások és az operatív ellenőrzések eredményeként 8 fő került hatáskörünkbe, akik a Securitate kapcsolatai voltak, közülük 4 fő gyanúsítható azzal, hogy speciális feladattal küldték hazánkba” – szól a Somogy megyei Rendőr-főkapitányság jelentése.³⁴

A politikai változások jeleként vidéken is megindul a többpártrendszer kialakulása: „A legnagyobb tagsággal és belső szervezettséggel rendelkező SZDSZ, MDF, MSZDP, FIDESZ és FKGP Kaposváron Ellenzéki Kerekasztalba tömörül, amelynek hatékonyságát a személyes ellentétek minimalizálták. [...] Jelentős propaganda tevékenységet főleg a FIDESZ, az SZDSZ és az MDF fejtett ki.”³⁵ A pártszervezetekben kevés a fiatal, a többség egyéni sérelmeket szenvedőkből vagy politikailag háttérbe szorított személyekből tevődik össze.³⁶

Figyelemre méltó megjegyzés: „Az egyházak körében – a bekövetkezett állami egyházpolitikai szervezeti és elvi kereteinek változásával párhuzamosan – erőteljesen jelentkezik a megszüntetett (szerzetesrendek), a nem engedélyezett (bázisközösségek) és az újonnan alakuló hitéleti csoportok (Református Fiatalok Szövetsége) alakításának és működtetésének igénye.”³⁷ A Kádár rendszer sokáig üldözte a bázisközösségeket, de azok ezt túlélték.

A biztonsági szolgálat Somogyban is meggyengül: „A szolgálat jövőjét illetően bizonytalanság elsősorban a belső biztonsági szakszolgálat tagjai körében volt érzékelhető, nyugtalanította az állományt a nagyarányú létszámleépítéssel kapcsolatos elképzelések különböző szinteken való hangoztatása.”³⁸ Ez a jelenség az erőszakmentes rendszerváltás szempontjából fontos tény. A magyarországi változások így váltak példaértékűvé és történelmi jelentőségűvé a későbbiekben. A kommunista rendszer erőszakszervezetének legfontosabb összetevőjét sikerült ügyes politikával felszámolni, így lehetett az 1989-es, a romániaihoz hasonló véres, rendszerváltást indító polgárháborút elkerülni.

³¹ Uo. 33. o.

³² Uo. 36. o.

³³ Uo. 317. o.

³⁴ Uo. 318. o.

³⁵ Uo. 319. o.

³⁶ Uo. 319. o.

³⁷ Uo. 319. o.

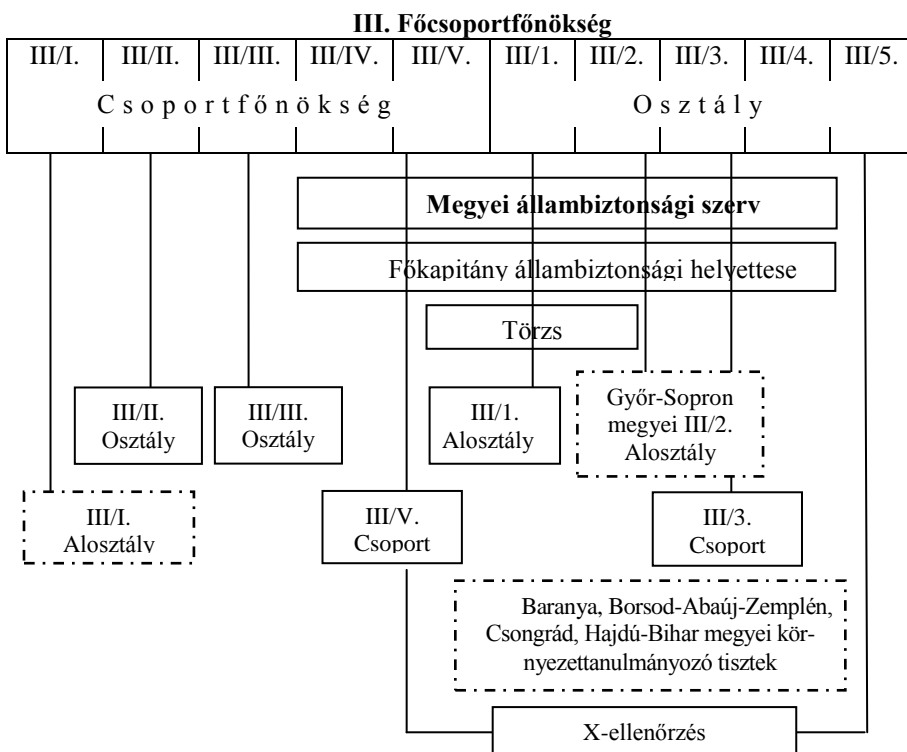
³⁸ Uo. 323. o.

Az 1989-es Somogy megyei eseményeket szemléletesen árnyalja két az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött dokumentum. Az állambiztonság országos központjában dolgozó munkatársak folyamatosan egyeztetve kiemelt célszemélyként kezelik Király Bélát. Forrásértékűen mutatja be az alábbi jelentés ezt a szándékot, mintegy előrevetítve a történéseket.

„A június 15-i emléktábla avatásra Király Béla a nemzetőrség volt parancsnoka a tervek szerint Kaposvárra utazik. Június 19-én a Somogyország című lap és a kaposvári ellenzéki kerekasztal szervezésében a Kilián György művelődési központban – várhatóan mintegy 600 fő előtt – előadást tart. Június 20-án Kaposváron a megyei könyvtárban a helyi MDF szervezet és a politikai foglyok szövetsége alakuló Somogy megyei csoportja szervezésében – kb. 120 fő részvételével – elsősorban volt barátok, iskola- és elítéltek körében tart előadást. Tájékoztatjuk a BM III/III-7 osztályát.”³⁹

A forrást elemezve láthatjuk, hogy még 1989 nyarán is aktívan dolgozott az állambiztonság országos és megyei szinten egyaránt. A következő évtizedek kiemelt kutatási feladata lesz az állambiztonsági szervek országos, lokális szerepét tisztázni az 1989-es rendszerváltás sodró történelmi folyamatában.

1. ábra • A megyei állambiztonsági szervek szakirányításai rendszere 1989-ben



Forrás: Müller Rolf: A megyei állambiztonsági szervek 1989-ben, In Okváth Imre (szerk.): *Állambiztonság és rendszerváltás. Közelmúltunk hagyatéka*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 107. o.

³⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára-2.7.1-Somogy-15-1989. 06.07.